

Artetxe'tar Joxe'ren «Bidez-Bide» Etxaide'tar Yon'ek euskerara emana

IKUSKAI MARGOLARIA

Bidani ta Goiatz arteko zelai ertze batean, zinta zuri baten idurizko bideberri alboan zegon arratsalde artantxe Askue'tar Dunixi Ernio' runtz begira zeukan iru-ankekoaren aurrean.

Ilunabar aintzineko ubel-laranja margoak gallurralde malkorretan biurkiro yostari ari ziran. Udazkeneko urre-margoak mendi-zelaietako baretasunari bere igurtzi gozoa zemaion. Goi-alde oietan ba'ditu udazkenak be-aldeak ez darion eder-intzik. Berabidean ezintziko udazkena da, geldi-naika eta min-oiuka ari dana.

Ene biziketaren bizkar-burnia koka-lekutzat arturik lanean ari dan edertilariari begira nagokio. Beñola, onela mintzatu zan Kape-rotxipi margolaria Azkue'ri buruzki: idazketan, margolaritzan añakoa, margolaritzan berriz idazketan laingoa. Eztira giputzik asko gaztelera garaiki darabiltenak eta banaka batzuk, txit banaka gero, bere ederraren yabe egin diranak.

Ene ustean gaztelaren eder-yabe egin diran giputzak iru ostxek dituzu: Salaberria'tar Yose-Mari, Mourlane-Mitxelena'tar Kepa ta Azkue'tar Dunixi. Au ezta inñundik ere gañerantzeko idazleen makur-garri, beroietan ene burua ikusi uste baitut. Giputz-idazleak eta euskotarr idazleak eskuari, gauzaren adierazteko eta bereizi, xuxen eta inguru-minguruketarik gabea dute.

Idazketaren eder-gaia eraginkizuna oi da. Azkue, ixilpeko onen yabe da. "Mi pueblo ayer" izenarekin ateratako bere liburuak Donosti'ko Kanpai-kalearen azalpen labur bat du. Atsegin zait Donosti'ko kale-zâr orren bizigiroaren ikuskizun eta adikizun neurkoi ta bikafia tarteka ber-irakurtzea.

Alatsu da-izan Azkue margoketan. Kolore legun, ezti eta goibeltasun bare batez igurtzita. Gure errialdeko margo apalak darabiltzi, iza-

kera liriko bereixi ta guri-guri bat zuzenkari zaiolarik. Azkue'netan biotza da margolari.

Atsegin izaten dut lanean ikusirik eta bere mintzoaren entzutea berriz, bere margokiak ikustea edo-ta margo-lanean ikustea ainbat. Bere lana oñaztu dularik, Bidani'raño alkarrekin yoan gaituzu. Bere mintzaira benatsu, etenkor eta baretsua onelatsu ari zan:

"Gure errialdeko ikuskaria bereizia izatez gañera txit aldakorra da. Etengabe, unerik-une aldaketan ari da. Argia, ikusmena itxutu laingo argia, ikuskariaren lenen-gaia izan oi da beste giro alderditan. Emen, margoa da nagusi. Gañera, gure ikuskariaren tankera ta aldakortasunak urtealdiak baño eragingarri biziagoa ba'dute; aizea, alegia. Aizeak astindu ta inarrotsi egiten ditu biziki gure lurraldeko margokizunik apalenak eta ezaugaitzenak. Eusko-lurrean ari dan margolariak iru aizeren berri du: Iparra, Zearr-aizea ta Ego-aizea.

"Iparra, itxasaizea alegia, urdin margogaia da; Zea-aizea, uber margoen aizea; Egoa, urrunak xaretzen dituna. Iru aize auen antzo ba'ditugu Gipuzkoa'n iru ibai bakoitza bere bereizgarriakin: Oria, Urola ta Deba. Oria, gorritz margoztu oi da; Urola, ubelez; Deba, margo motelez, urdin maillak erabilki. Oria, alai da-izan; Urola, zorrotza; Deba, musintsu.

"Deba'ren agerkizunik bereizgarriena Mendaro euriak arturik da, txaraz yositako egi malkortsu ta beltzak ur-yario daudelarik. Inungo ikuskariak eztu ain biziki nabarmentzen ezetasun eta ekaitzaren us-temena. An, margo-maillak urdin-orlegitsuak dira txit. Oria'ren arana berriz zabalagoa, alaiagoa da. Egal landuetako karmin, gorri ta laranja azpialde dardaragarrietan garaiki somaten dira. Segura delako iria muño gain batean kokaturik, ikuskizun zoragarri izan oi da arratsaldetan.

"Oria ta Deba aranartean Urola dago. Ezagutu ote zenitun Ugalde'ren zalgurdiak, Jenaro'ren kotxea? Ni neu, ongi gogoratzen naiz zaldi-girgillen txilin-otsaz Zumarraga ta Azkoiti bitartean dagon iru leguako mendarte goibel eta medarra. Noizik eta bein bide eta ibai ertzeke argi-etxean ots leguna eldu oi zan zalgurdiraño. Etxe-zaiak, atarian abarketak yosten ari zala alki gañean zaldizka yarrita, zalgurtzaia agurtzen zun bere lanari uzteke. Mendarte-bide bakarti ta illunaren burua Loiola'ko ibar argitsua zabaltzen da.

"Loiola'ko ibarrak eztu Oria-obiaren kolore-mailla alairik. Izarraitz, larrosa koloreko malkortzarra da, baño, eguratsean argi ta margoak iragazten ditun lurrin-lañoa sortzen da. Loiola'ko arana benatsu ta aundigirotsu da. Argitasunez eta yauntasunez ornituriko Izarraitz'en gandorrari nabaigarri zaio aurrez-aurreko Pagotxeta'ren belz-

tasuna eta Arauntza'ren buru-soil latza. Oro da aundigiotsu Loiola'ko ibarrean.

"Bidaso obiak ere, eskualde eragingarriak ditu. Bere zintzur biurrien goibeltasun erdiragarria! Geroenean ordea, osertzak zabaltasun artzen dularik, Behobi, Irun eta Ondarribi'ren ikuskizuna paregabea da...

"Zumaia, goizetik, iparr-aizeak yotzen dularik, ikuskai zoragarria da alaber. Etxaurre zuriak, oial-ontzien soñak eta soroetako gorri-ubel-orlegiak kaieko uretan dar-dar antza egiten dute. Baranoan berriz, Santiago'ko ondarreta ta kai artean argi lurrin bat edatzen da xarepeturik bailegoan.

"Itxasaldea, iru aizetatik edozeñek yota gauza bikaña da, Getari baitik-bat ipar-sarkalde bitarteko aizeak yotzean. Oartu al-zera iñoiz ere, Zuloaga'k margoztu zun Elkano'ren laukian, ekaitz-zurrunbillo artetik Getari argituz yausten dan eguzkiaren argi-txortan?..."

Luzaro egonen nintzake oraindik ere Azkue'tar Dunixi'ri entzun eta entzun. Berandu zan ordea egun argitan yatsi nai ba'neza Errezil'go aldapa.

IRUDILARIA (1)

"Kresala", leioak urdiñez ditun euskal-tankerako etxe zuri ta polit baten izena duzu. Bertan du bere lantegia Beobide'k. Faropean dago, Zumai'ko itsas-ibaiaren abo-aboan. "Kresala"ri aitz, itxas-ibaia-aren beste aldetik Santiago izeneko ondarreta edatzen da; ondarretaren garai aldetik Zuloaga'ren yabetasuneko Santiago-etxea datza.

Beobide'ren etxeñoa makillez esiturik dago. Zedrozko enbor izugarri bat eta arritzar trinko batzuk sarrerako atera urbildurik datzate esi-barrutik. Aien alboan berriz zakur bat dago estudioa zaitu lanean.

Aren zaunkak entzunik, irudilaria ba'dator luzatzeke, lanyantzian eta zulakaitza eskuan dakarrela. Bere begi urdiñak irri-parre ezta dagite eta bidebatez beroien obi sakonetik datorren soa mugigaitza da. Irudilaria, idazlea bezelaxe ta edertilari guziak bezelaxe, Yaungoikoa'ren ikasle da. Beren lana luzeki ta maiteki begiratze orrek alderdi batetik eta alkarkidetasun (2) atxeman eziñak billaka bea-

(1) "El escultor" du izenburutzat erderazkoak. Beste itz asko bezela, au ere neronek asmatu bearrean arkitu naiz. Geroak bota bizale epaia itz berri abei.

(2) Itz onen orde "egokitasun" yarri-ez yarri ibilli naiz erderazko "armonia" adierazteko.

rez, gelditzeke ari zaioten eten-indarrak bestetik, geldikortasun be-reizi ta saieskaitza erantxi oi diote edertilarien soari.

Ezkaratzean, zurubi-oin alboan eta zumezko maitxo baten gañean, Zuloaga, 'tar Iñaki'ren bustoa ageri da. Margolariak sarritan itxas- adarra txalupan igaro oi du irudilariarekin txolarte bat egiteko. Gaur bertan, arratsaldeko eguzki-igurtzia aprotxatuz emengo aldi egin du Iñaki yaunak; ain zuzen ere, une batzuk besterik ezтира alendu da- la. Etorri-datorrenean, bere buru-ezurr konkortsuak arrera egiten dio, bere irudiaren buru altsu ta bikañak. Margolariari etxe au bere-berea zaio noski baño noskiago, irudilariak bere estudioko ormetatik zin- tzilik Zuloaga'k izenpetutako antz-irudi ta apunteak baiditu. Aitzitik, aurkez dagon etxean, Zuloaga'k maitekiro gorde oi ditu irudilariaren landuketarik onentxuenetako batzuk.

Estudioaren lau bazterretan, edertiari buruzko aldiroko ta liburu sail ederrak pillaturik daude. Zoko batean, ingelاندarr teleskopio aun- di ta zâr bat eta ormetatik esegita bi argazki-kutxa. Bi leioren tar- tean autsez yositako barometro bat. Ormetan Velazquez' (3) en mar- goki aldakiak: Doria aita, Montañés irudilaria, Esopo, Menina bat. Ba'dago ere beste askoren artean ikatz-irudi bat Zuloaga'k izenpetu- rik; Uranga margolariari dagokio ta zoragarriri dagi egizkoaren ai- torra.

Nik ere ezagutu nuen Uranga margolari zâr, on eta umekoia. Bere betaurrekoen gañeko aldetik begiratzeko oitura zun eta bere itz neur- tu ta asmagaitzaz baño, bere esku legunen eragiñaz eta bere arpegi bizartsuaren kifü esakorraz geiago mintzatzen zan. Estudioan sakaba- naturik ba'dira nola-nai ere berrogei buru igeltzuzko, bustiñezko, arrizko ta zurezko eustazpi goitien gañetan. Buruok denok irudilariari begira ezarrita dagoz. Alaber, beste asikin, deun-irudi ta aurra beso- tan datzan Birjin auen arpegia lurraldekoa da-izan, Zumai'ko neskatx bat aukeratu baitzun Beobide'k egin-gaitzat.

Irudilaria, besoak gurutzaturik eta bere baitan bilduta, aurrean daukan asikiñari begira dagokio luzaro: Gipuzkoa'ko Aldundia'ren aginduz egiten ari zan Yosu-Biotza'ren irudi bat. Txitean-pitean zurda- ki bat ezetu ondoren, loi tankeratua ezetzen du. Au egin ondoren, 'ostera besoak gurutzatzen ditu eta bere sorkariari begira liluraturik gelditzen da: Irudi luze gogakizunez betea, bere bularra zabal-zabal, emankizun oso baten ezaugarri.

—Zer zion Zuloaga'k? —itandu nion bere ixilkortasuna eten nairik.

—Zera esaten zun —erantzun zidan—, alegia, Yosu-Biotza yudu

(3) Velazquez yatorriz euskal-abizena ote? Idiakez Idiakitaz zanez, Ve- lazquez ere Belazkaitz zitekean.

tankeran ager-eraziko lukela, eguzkialdeko yazkerakin, erropa guztiz urratuta, neka-neka, lerr-eginda...

Beobide oster a ixildu da. Errespetagarri bitez sormenaren miñezko iturri diran ixiluneok. Buru ta irudizko ingurulari arrigarri ta kopurtsak, irudilaria lanean ari dan aldera begira daudenez, ba'dirudi edertilariaren alegiñari lagun dagiotela ixilki. Estudioan ixiltasun barnerakoia da nagusi. Eguzki izpi bat iragazten da leiarki zabaletik. Itxasoak urreko arritegia yotzen atera oi duen burruna irixten da soilki.

Txolarte bat egon ondoren, beste galdera batekin ausartu natzaio:

—Mintzul dagozkizun adiskideok ez al-dizute iñoiz ezertxore esaten?

—Ezer esan ez eta zenbat esan!

Ixilgiroa berriro. Irudilaria, besoak gurutzaturik, bere asikiñari asetzeke begira dago. Geroenean, aldi luze baten buruan, geldi-geldi esaka asi zait bere buruarekin ari bailitzan:

—Antz-irudia, soinkera ta ayurri agerlari biurtzea, izan da nere buruaren astingarrietako bat. Buruari tankera emateak zein eragozpen gaiztoak autsi bearrak ditun! Buru bakoitzak urragai berri. Danok dute korapillo latz baten urra-bearra. Neretzat, edertilari guzientzat bezelaxe, irudigintzaren biziak or du batez ere oñarri; burua da izan, irudigintzaren alderdirik erakargarriena. Orrek, asebetetzkoa bearr du izan. Zati ori garaitu bearrekoa da notiñaren barne-biziaren yabe egingo ba'gera. Gizonak gallurraldea du zatirik oberen.

Eguzkia yartzearekin kai aboko ur-arresiruntz abia giñuzun.

Eguna luzeago dalarik, eguzkiak iparretik urbil du oatze; geroenean, bere ibilbidea laburtuz doia Sartaldera saiestuz. Dagonilleko eguzki-yartzeak itun-eragingarri dira, egun luzeak laburmiñez asiak baitira (il onetan aixa nabaitzen da heraldia) Udazkenaren dei bailiran.

Argazki kutxa bat eguzkiaren yartzera zuzendu ba'ledi alkarri yarraitzen zaizkan bi egunetan eta argiari sartzen utzi ba'lekio, eguzkiak osertza ikuitu unean, izarraren ezkereratzea nabaigarri izango litzake.

Gaur, eguzkiak, yeisterakoan, Lekeitio'ko Santa Katalina'ko punttan billa zun oatze. Osertza aulki nabaitzen zan lanbro me-me tar-tean. Urrutian lurrin-ontzitxo baten itzal uberra ikusten zan. Eguzkiaren diztirak, astinduka bezela, urre-antzeko diztira erne-arazten zun uretatik. Obo diztirakorra anpatutako bola gorri biurtu zan geroenean. Itxasoko terziopelo urdiñean odolezko ibai lerratu zan orduntxe. Arkaitzetan ugiñak burugogorki lertzen ziran. Itunaldi aun-

digirotsu bat egin zan ororen yabe. Ain geldiroko eguzki-yartzeak ixil-tasuna sortu zun gure baitan.

Orduntxe egin nintzan ene adiskidearen ixil-uneen yabe.

AZKENEKO TTUNTTUN YOTZALLEA

Urteak eta batez ere bere inguruko arnas-giroak, azpi-yorra egin joten emeki-emeki bere gaztaroko oldarrari eta azkenerako gaitz-usteak menderatu zun Kanpion, paregabeko gure Kanpion. Ba'zun noski arrazoi orla izateko!

Etzitun begiak ondarrez itxutu eta are gutxiago bere burua luma tartean gorde. Bere erriaganako maitasun sakonak ere etzion iruzurr egin. Gogoak sarri oi duen saiespide gaizto bati etzion lekurik eman, alegia, gauzak nai genukenez ikustea, diran bezela ikusi bearrean. Aitzitik, bere gaitz-uste berberak oarretan neurritsu egiten du. Alabaña, ez ote gaitz-usteduna itxaropenaren gordailurik garbiena? Gure ayurriaren alderdi oro dakus. Naikotzat etsi ezpa'leza pozkidagarri au, bere maitasuna neketsu baita, lirismoa deritzan akats aundian erortzetik zuzenbideratzen du beñepein.

Lirikoak baigaituzu txit. Gure agerkerak gordeak izanarren, gure animaren garbimiña maite izanarren —bearbada auxen izaki yoera onen pizgarri— gure irudimen egalari ta xamurrari sukortasun bat garai zaionean, zuzendu eziñeko lirikoak oi gera.

Lirikoak geienetan izate onekoa da. Bere alderdi onak arrotzen leiatzen da beñepein. Alabaña, iñor eztago lirikoa bezain urbil egia gezurtatzetik. Lirikoak, era batez ezpada bestez, egiaren garratza ezitzen saiatzen dan gizona da. Alaber, sarritan leratsu izan oi da eta naikotsutan fanatismo mugak yo ta austen ditu. Ezpaitu sekula itzalik ikusten, argiaren yabetzako aldea baizik. Lirismoak zeinbesteko kalteak ez ote dizkigu ekarri!

Lirikoak bere buruaren esi-zale da. Eta ba'dira anizka euren artean beren lirismoa bizi-bearrari eta politikari erantxi nai lioketenak. Politikazalea, egizko politikazalea, itzaren esanai garbiari gagozkiola, besterentzat ari dan gizona da. Eginbear au zaio zurigarri bakar. Lirikoak berriz, bere buruari zor dio bizia, gertakizunak garaitzen zaizkio soilki.

Ez diñot Kanpion lirikoa eztanik; ez orixe. Bañan bere idazkietan ba'ditu sinesgaitz usañeko etenaldiak. Batzutan, etenaldiok ain sarriak diranez, gertabearrari atxikitzen zaizkiola dirudi. Etsitasun au, aspergaitz, burukeritsu, goibelkorr da izan; batzutan erdibigarri.

Kanpion, ingurura so egite utsarekin, sakon-sakonetik eta muin-

mufinetik maitasun-zauriaren lekaioa ertetzen zaion gizona da. Sorterria biotz-biotzez maite du, burua galtzeke ordea.

Au daia-ta, orok zaizkio yasangarri. Ez bakarrik sinist-ukatzalle, saiestu ta edozertaraten diranak, baita ere, maitatuz, irmotasunik eztaukatenak eta egiaren yabe egiten ezdiranak, edo-ta idurikeritan ariz beren egizko borroka lekutik itzultzen diranak. Inork eztio entzuten ordea; bere abotsa griña ilkorrak besterik sortzen ezdiran lekaroan ari baita oiuka. Bere zartzaro aintzakorra odolketarik gorrienean akitu zan, Zeruak, ikuskizun aren izugarrikeria estaliz, gizonak baño erruki geiago agertu zion.

Kanpion, Olite'ko errege-gaztelu-zarraren torre ta almenen iduri da, "ondakin ororen gañetik zerurontz zutitzen baitira zuzen-oiuka larrikaretan". Bere eginbearra, gure anaiarteko dollorkeria adieraztea izan da. Gure edesti-zear gure ezpatak geronen odoletan ezetu besterik ezpaitugu egin. Alkarmaitasunak eztu gure baitan argi egin nai. Alkarri pakealdi bat opa diogunean berriz, Dante'ren irudimenak exerita, ixilik, arkaitzari buruz, alkarri bizkar emanda, begiak itxita, burdin-ariz yosita sortutako zorikabeen antza dugu.

Di vil ciliccio me parean coperti
E l'un sofferia l'altro con la spalla.
E tutti dalla ripa eran sofferti.
Così li ciechi, a cui la roba falla,
.....
.....

E come agli oggi non approda'l Sole
Così all'ombre, di ch'io parlavo ora
Luce del Ciel di sè larfir non vuole;
Ch'a tutte un fil di ferro il ciglio fora
E cuce, sì com'a sparvier selvaggio
Si fa, perocchè queto non dimora.

Comm. XIII^{gn}. Kantaldia.

Bere "El Genio de Nabarra"n esaten digu: "Inoiz ezta ankapetu zigor-bildur gabe gure lurraldean, alderdikeria gaitz iguingarritzat yotzen dun esakuna. Gure ondamenak darakuskigu zein egitsu dan Ebanjelio'ko epai beti-iraunkorra: Zatiturik datzan erria txêtua izanen da". Gure gaitzik geienak barrendik baidatozkigu, ez kanpotik. Gu gerok gaituzu, izan ere, gure erriaren etsairik gaiztoenak.

Kanpion'ek Henao ekartzen digu maiz-aski gogora. Idazle onek ere, obeki eziñik eman zigun labur-zurrean gure edestiko gorroto kemenaren berri. Kanpion ordea, edestigilleak bearreko dun iaioasunaren yabe da, igarri-araztekoa, alegia. Kanpion'ek somatu-erazteko doaia ba'du, anima lotsakorraz luma dar-darr izuka gelditzen zaionean ere... Bere irudimenean sortutako Pedro Fermín Izko indiano zâr eta ttun-ttun yotzallearen antza bizia du. Igande illunabarrez doñurik erdibigarrienak yotzen ditu bakar-bakarrik, begiak malkoz blai, larrikarak estututa bere sorterri herberaren atarian... Ezpaitzion semetasunik aitortu nai eta entzun ere egin bage irrikeriz uxatzen du.

Kanpion berbera da Erraondo'ko azken ttun-ttun yotzallea!

